

TAKÁCS JUDIT

„Én a parlament kérésére akadékoskodom...”

Interjú Hans Ytterberggel, a svéd Szexuális Orientáció Alapú
Diszkrimináció Elleni Ombudsmani Hivatal vezetőjével¹

TJ: Kérem, mondja el, pontosan mi az Ön feladata.

HY: Svédországban a Szexuális Orientáció Alapú Diszkrimináció Elleni Ombudsmani Hivatal mint nemzeti emberi jogi intézmény, a parlamenti törvény alapján működik. Ez a törvény az ombudsman működésének hatáskörét a svéd közélet minden területére kiterjesztette. Így az antidiszkriminációs törvényi szabályozás betartásának ellenőrzése mellett minden szexuális orientáció alapú diszkrimináció ellen fel kell lépnem. A hivatalhoz olyan emberek fordulnak segítségért, akiket melegeként, lesbikusként vagy biszexuálisként sérelmek értek, akár a munkahelyükön, akár az oktatásban, vagy a szolgáltatások területén – például a másságuk miatt – nem adtak nekik bérbe lakást, vagy megfosztották őket valamitől, ami másoknak jár. Az ombudsman végső esetben bírósághoz is fordulhat a sértett nevében, és pénzbeli kártérítést is kérhet a számára.

– A pénzbeli kártérítést tehát a sértett kapja, és nem az állam hajtja be a büntetést?

– Természetesen. Ezek nem büntetőügyek, hanem polgári jogi perek, melyek során olyan bírósági határozatok születhetnek, hogy a munkaadónak, az egyetemnek, a bérház-tulajdonosnak, az étteremnek vagy az utazási irodának bizonyos összegű pénzt kell fizetnie kárpótlásként a sértett számára.

– Mikor hozták létre ezt a hivatalt?

– 1999 május elsején. Tehát már öt és fél éve működik. Az ombudsmané hat évre szóló megbízás, én 2005. májusig leszek hivatalban.

– Milyen idős maga az ombudsmani intézmény Svédországban?

– Ó, nagyon régi, tényleg nagyon régi... Visszatekintve azt látjuk, hogy a kezdetek egészen a 18. századig nyúlnak vissza, de maga az ombudsman intézménye a mai formájában 1809-ben jött létre. Az ombudsman intézménye 1810-től működik: először csak egy általános parlamenti ombudsman volt, ez a legrégebbi ombudsmani intézmény. A későbbiekben pedig kialakultak a modern specializált változatok: ide sorolható az én hivatalom, továbbá a fogyatékosügyi ombudsman, vagy a nemek esélyegyenlőségéért felelős, illetve az etnikai diszkrimináció elleni om-

¹ Az interjút az OSI International Policy Fellowship Program keretében végzett „How to Put Equality into Practice” című kutatásom részeként készítettem. A kutatásról bővebben: www.policy.hu/takacs/.

budsman hivatala. A legáltalánosabb, ugyanakkor talán a legkorlátozottabb feladatkörrel a parlamenti ombudsman rendelkezik, aki azt vizsgálja csupán, hogy a közpolitikai intézmények betartják-e a törvényeket az állampolgárokkal szemben. De parlamenti ombudsman nem képviselheti az állampolgárt bírósági perekben és nem tehet meg sok más olyan dolgot sem, amire például nekem van felhatalmazásom. A Szexuális Orientáció Alapú Diszkrimináció Elleni Ombudsman Hivatala az egyéni panaszok kivizsgálása mellett maga is kezdeményezheti vizsgálatok indítását olyan ügyekben, amelyek valamiért furcsának vagy gyanúsak tűnnek. Emellett oktatási, tájékoztatási és felvilágosítási munkát is végzünk: vagyis sokat teszünk a diszkrimináció megelőzéséért. Az egyenlő jogok érvényesítésének előmozdításával próbáljuk megelőzni a hátrányos megkülönböztetés megjelenését. Tulajdonképpen az az egyik legfontosabb feladatunk, hogy más intézményekben – az állami és a versenyszférában egyaránt –, például más hatóságokban, munkaadói szervezetekben vagy szakszervezetekben is egyre jobban tudatosítsuk az antidiszkriminációs elveknek és gyakorlatoknak a fontosságát.

– Mondana néhány példát a saját gyakorlatából?

– A panaszokat illetően elmondható, hogy ezek szinte az élet minden területét érintik. Panasszal fordulnak hozzánk olyanok, akiket zaklattak a munkahelyükön, vagy akik azért nem folytathatták a munkájukat, mert a munkaadójuk megtudta, hogy melegek vagy leszbikusok. Vagy diákok, akiket az iskolájukban ért hátrányos megkülönböztetés a tanáraik, illetve az iskola dolgozói részéről, vagy akik mellett nem lépett fel az iskola, amikor társaik zaklatták, sértegették őket. De érkezik panasz az üzleti életből is, éttermekkel, utazási irodákkal vagy háztulajdonosokkal kapcsolatban – mert nem adnak bérbe egy ingatlant melegeknek, leszbikusoknak, vagy mert nem terjesztik ki egyes kedvezményeiket azonos nemű párokra. De utalhatunk nyugdíjakkal vagy munkahelyi kedvezményekkel összefüggő diszkriminatív esetekre is. Vagyis tényleg mindenfelé mindenféle előfordul. A szexuális orientáció alapú diszkrimináció mindenhol tetten érhető. Amit különösen hangsúlyozni szeretnék, az a fiatalok sérülékenysége. Az elmúlt öt és fél év alatt próbáltam és a jövőben is próbálok különös figyelmet fordítani a gyerekkorú és a fiatal melegekre, leszbikusokra és biszexuálisokra, mert ők különösen kiszolgáltatottak. Problémáik megoldásában az iskolarendszernek lehet nagyon fontos szerepe. Először is a gyerekek nem választhatnak: iskolába kell járniuk, ez kötelező a számukra. Ezért nagy az iskola felelőssége abban, hogy az odajáró gyerekek, kamaszok és fiatal felnőttek mindennapi élete hogyan alakul. Ez tényleg nagy felelősség. Ennek megfelelően mi is próbáljuk elsődleges fontosságúként kezelni az ilyen ügyeket.

– Milyen módszerrel teszik ezt? Megpróbálják bevenni az iskolai köztudatba a szexuális orientációs diszkriminációval összefüggő kérdéseket?

– Igen, és úgy is, hogy ráébresztjük a helyi hatóságokat, hogy a tananyagok, az oktatási anyagok maguk is sokféle módon diszkriminatív jellegűek lehetnek. Emellett aktívan támogatjuk a jó kezdeményezéseket, és népszerűsítjük a jó megoldásokat – ezek a legfontosabb lépések.

– Svédországban létezik állami szintű, általános esélyegyenlőségi törvény?

– Nincs általános antidiszkriminációs törvény, ezekről a kérdésekről többféle törvény rendelkezik.

– Munkája során foglalkozik-e azzal, hogy a meglévő törvényi kereteken hogyan lehet javítani?

– Igen, az is az ombudsman feladatai körébe tartozik, hogy szükség esetén törvénymódosítási vagy egyéb intézkedésekre vonatkozó javaslatokkal álljon elő, ha úgy érzi, hogy a szexuális orientáción alapuló hátrányos megkülönböztetés ellen így lehet fellépni. Tehát mi is kezdeményezhetünk ilyesmit, bár legtöbbször az történik, hogy a törvényalkotás különböző területeiről küldenek hozzánk javaslatokat, hogy az azokkal kapcsolatos visszajelzéseinket eljuttathassuk a kormányhoz. Ilyenkor azt vizsgáljuk, hogy a tervezett törvény milyen lehetséges hatással lehet például a melegekre és a leszbikusokra. Ily módon részt veszünk a törvényalkotási munkában is.

– Magyarországon 2004 eleje óta hatályos az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség megteremtéséről szóló törvény. 2005 elején pedig felállították az Egyenlő Bánásmód Hatóságot, melyhez a törvény által tiltott hátrányos megkülönböztetések áldozatai fordulhatnak. Magyarországon nincs szexuális orientációjú ügyekre szakosodott ombudsman. Ön tud-e arról, hogy Svédországon kívül létezik-e valahol ilyen intézmény?

– Úgy tudom, nincs más ország, ahol külön ombudsmanja lenne a szexuális orientációs ügyeknek. Viszont több helyen vannak olyan, emberi jogi vagy egyenlő bánásmóddal foglalkozó hatóságok, melyeknek egyik bizottsága a sok közül foglalkozik a szexuális orientációs diszkrimináció kérdéseivel.

– Mi az előnye annak, ha létezik egy kifejezetten ezekkel az ügyekkel foglalkozó intézmény?

– Egy kifejezetten ilyen ügyekkel foglalkozó intézménynek az az előnye, hogy egy területre kell koncentrálni és ezáltal speciális szakértelmet, szaktudást tud felhalmozni. De mégis azt gondolom, hogy hosszú távon nagyobb súlya lehet egy tágabb hatókörű emberi jogi intézménynek. Egy átfogóbb profilú hatóság sok előnyt jelenthet. Arra azonban mindenképpen oda kellene figyelni, hogy egy ilyen általános hatóság tényleg átfogóan működjön, tehát ne hagyjon figyelmen kívül bizonyos részeket és ne hierarchizálja a jogokat esetleg úgy, hogy például a nemek közötti esélyegyenlőség megteremtése legyen a fő prioritás, míg a fogyatékoság és a szexuális orientáció kérdései a margóra kerüljenek. De mindez kiküszöbölhető például úgy, ha a hatóság vezetésével egy olyan bizottságot bíznak meg, melynek tagjai – mondjuk négy-öt, vagy akárhány biztos – egy-egy területért lesznek felelősek, amellet persze, hogy az egész szervezet működéséért általános felelősséggel tartoznak. Vagyis lenne egy biztos, aki a nemek közötti esélyegyenlőségért felel, egy másik a szexuális orientációs ügyekért, egy harmadik a fogyatékosági ügyekért, és így tovább. Azt gondolom, hogy így elkerülhetőek lennének a negatívumok, és ugyanakkor kiaknázzhatóvá válnának egy egységes emberi jogi hatóság létéből fakadó pozitívumok.

– Különösen, hogy ezek a diszkriminációs kategóriák – például a nemi vagy az etnikai hovatartozás és a szexuális orientáció – át is fedhetik egymást.

– Pontosan erről van szó.

INTERJÚ

– Mit gondol a szexuális orientációjú mainstreamingről, vagyis arról, hogy a szexuális orientáció témája bekerüljön a „politikai fősodorba”? Ez is a része a feladatainak?

– Ez is. Véleményem szerint az egyik legfontosabb teendőnk, hogy megpróbáljuk elérni, hogy az Európai Unióban a tagállamok kötelezettsége legyen egy olyan hatóság felállítása, mely nemcsak az etnikai diszkriminációval foglalkozik – a specializált etnikai antidiszkriminációs hatóságok létrehozását ugyanis már a Európa Tanács 2000/43. számú direktívája² előírta –, hanem kiterjeszti a hatókörét az összes olyan védett kategóriára, mely az Amszterdami Szerződés 13. paragrafusában szerepelt. A tapasztalatok ugyanis azt mutatják – Svédországban mindenképpen –, hogy egészen másként történnek a dolgok, ha egy kormányzati szerv foglalkozik e kérdésekkel, illetve ha egy NGO, egy civil szervezet teszi ugyanezt. Amikor én elfoglaltam a hivatalt, először áttekintettem a különböző minisztériumok feladat- és felelősségi körét: tudni akartam, hogy mivel foglalkoznak, milyen kötelezettségeik vannak és milyen szexuális orientációval kapcsolatos kérdések merülhetnek fel a működésük során. Ezután személyesen találkoztam minden egyes miniszterrel, akikkel sorra vettük, hogy „Az Ön minisztériumi felelősségi körébe tartozó szexuális orientációval kapcsolatos kérdések a következők ... Vannak bizonyos elképzeléseim, hogy milyen lépéseket kellene tennie. Mik az Önök elképzelései ezzel kapcsolatban? És mit fognak tenni?”. Lehet a közigazgatás legtetetjén kezdeni, majd onnan haladni lefelé, illetve egyre tágabb körökben kifelé. Persze ilyen személyes tárgyalásokat nem lehet havonta tartani, nem lehet havonta beszélgetésre hívni a minisztereket, de ha a hivatalomnak az az álláspontja, hogy egyes területeken – például a bíróságok, a rendőrség, az ügyészség munkájával összefüggésben – beavatkozásra van szükség, akkor a legfelső vezetéshez fordulok és ők először is nem utasítanak el. Talán egy civil szervezetet elutasítanának – akár úgy, hogy fogadják őket, vagy úgy, hogy nem is fogadják őket –, de egy törvényi felhatalmazással bíró állami intézménynek biztosan nem fognak nemet mondani. És ha nem érek el kielégítő eredményeket, akkor jövőre megint: visszatérek a következő hónapban, vagy fél év múlva és utána nézek, mi történt időközben. És ha továbbra sincsenek megfelelő fejlemények, akkor a kormányhoz fordulok. Mindenki tudatában van annak, hogy ezt megtehetem. A kormánynak küldött javaslataim eredményeként új törvények, törvénymódosítások vagy kormányrendeletek születhetnek a szexuális orientációjú alapú diszkrimináció visszaszorítása érdekében. Ugyanakkor egy civil szervezet, még ha udvariasan és érdeklődéssel fogadják is a „felsőbb helyeken” – ami az én országomban amúgy nagyon valószínű –, mit tud tenni, ha valamivel nem elégedett? Legfeljebb panaszt tehet...

– Például Önnél!

– Igen, panaszt tehetnek nálam. Mégis azt tapasztaltuk, hogy valami egészen más történik, ha egy hivatalos szerv hívja fel arra a figyelmet, hogy „Nézze, ez a törvény. Nem én találtam ki.” Ugyanezt mondhatom a kormánynak is: „Ha úgy gondolják, túl sokat akadékoskodom, sajná-

² 2000/43 Racial Equality Directive

lom – de Önök bíztak meg ezzel a feladattal. Én a parlament kérésére akadékoskodom. Ezek nem az én ötleteim, ez a törvény, ez a kormány határozata.” Mindez teljesen más összefüggésbe helyezi a dolgokat. Engem is meglepett, mennyivel több lehetőség nyílt meg előttünk azáltal, hogy hivatalos állami szervezetként működünk és nem civilként.

– *Megkérdezhetem, mivel foglalkozott mielőtt ombudsman lett?*

– Jogi végzettségem van, bíróként dolgoztam. De a kinevezésemkor a svéd igazságügy-minisztérium jogi tanácsadója voltam.

– *Az már kiderült, hogy nagy a különbség aközött, ha egy ombudsman vagy egy civil szervezet akar konzultálni egy minisztériummal. De milyen az Ön hivatalának a kapcsolata a civil szervezetekkel? Úgy tűnik, a minisztériumokkal rendszeres a kapcsolata...*

– Igen, rendszeresen tartom a kapcsolatot a minisztériumokkal és a közigazgatási szervekkel, a szakszervezetekkel, a munkaadói szervezetekkel, az egyetemekkel, az emberjogi szervezetekkel és a szexuális orientációs területen tevékenykedő civil szervezetekkel is. Részben különböző projektek keretében működünk együtt, de ezen kívül is próbálunk rendszeresen találkozni, hogy megtudhassuk, mi foglalkoztatja őket leginkább, és hogy ők is képet alkothassanak a mi prioritásainkról, illetve hogy áttekinthessük, mit tehetünk és mit nem. A szerepeink eltérőek, de kiegészítik egymást – és véleményem szerint nagyon fontos, hogy folyamatos legyen közöttünk a kapcsolattartás.

– *Végül hadd kérdezzem meg, hogy a hivatala hogyan működik a gyakorlatban. Például hány emberrel dolgozik?*

– Ez egy nagyon kicsi hivatal. Összesen nyolcan vagyunk, vagyis heten dolgoznak nekem: két ügyvéd foglalkozik az egyéni panaszokkal és például a kormánytól kapott konzultációs anyagokkal. Két ember dolgozik külső programok szervezésén: oktatási és egyéb programokon. Van egy titkárom és egy asszisztensem, valamint ketten az információkat kezelik: ők tartják a kapcsolatot a sajtóval, karbantartják a honlapot, illetve előkészítik a publikálandó anyagokat.

– *Köszönöm az interjút.*

Takács Judit, takacs@policy.hu